

miter docent cum Angelico; *quid enim dolo facit, qui putat dominum consensurum fuisse*? Hinc dominus ob levia furtula servum expellens censetur eidem remittere omnem obligationem, hoc ipso, quod nihil petat et eum expellat.

5. Compensatio. Alia autem est *impropria*; et est debiti recuperatio, inscio debitore, facta; evenit quando tantum auferimus de bonis debitoris, quantum satis est ad recuperandum quod nobis debitum est. Alia est *propria*, quæ nempe in contractibus obtinet, et definitur: *Debiti et crediti inter se invicem contributio*: unde duo debita debent intervenire, quæ invicem compensatione extinguantur. Nulli dubium est, quod ea licita sit; nam resolvitur in veram debiti solutionem: imo expedit; sic enim inanes circuli evitantur in rerum translatione. Et probatur lege civili², ubi statuitur compensationem ipso facto sub datis conditionibus, et nonnullis exceptis casibus, obtinere, insciis quoque debitoribus, usque ad concurrentem utriusque debiti quantitatem³.

6. Tandem compositio. Et est quando summus Pontifex supremam qua pollet auctoritate in commune fidelium bonum, ita rem componit ut unam partem debiti impendat in pias causas, aliam condonans ipsi debitori, supplendo tamen de thesauro ecclesiæ utilitatem quæ domino obveniret, si totum debitum in eleemosynam datum fuisset⁴. Ut compositio legitima sit, requiritur: 1. ut bona incerta sint; si enim domini *aliqua* cognoscantur, non poterunt sine injuria directe absque eorum consensu expoliari; 2. ut adsit causa, secus esset illicita compositio in rebus ecclesiasticis, et in aliis bonis etiam invalida: quia in primo casu dispensat in lege pro-

¹ L. XLVI, § 7, ff. *De furtis*. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 700. Neque obstat, quod ad Confessiones excipiendas, vel matrimonio assistendum requiratur de validitate facultas data præsens et positiva, nam in nostro casu non requiritur positiva domini voluntas, sed satis est quod positive non sit invitus. Hac tamen in re non sunt laxandæ habentæ, ne furtis via aperiat, ut recte observat Alasia.

² Cod. Ped., art. 1381. — C. A. 1438. — C. G. 1289 et seqq. — C. S. 1243. — C. P. 1270. — C. M. 1348.

³ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 521. — Ferraris, *Bibliotheca*, etc., v. Compensatio.

⁴ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 591.

pria, non item in secundo. Si tamen causa justa sit, semel facta compositio non revocatur, quamvis compareat dominus quia jam dominium legitime translatus fuit. Ita Lugo contra alios qui quidem volunt eo in casu debitorem teneri domino restituere illud in quo factus est ditior.

61. Hanc compositionem concedit vel ipsa sacra Pœnitentiaria, ut docet Benedictus XIV Bulla *Pastor bonus*: non tamen Episcopus; hæc enim facultas actus est supremæ potestatis.

62. *An (quæres) qui bonis cedit, possit aliquid sibi occulte retinere?* Attento jure naturali, cessor potest sibi aliquid retinere, si merito timeat ne pars sibi adsignanda insufficientis sit suis suorumque necessitatibus; et si iis omnino indigeat, potest judici interroganti respondere, se non habere, quod nempe teneatur cedere⁴. Ceterum in hac re caute procedendum: quia plerumque bonorum cessores suas necessitates plus nimium exaggerant, et moderato victu qui ipsis convenit, nunquam contenti sunt (G).

DISPUTATIO SECUNDA DE RESTITUTIONE IN SPECIE

CAPUT PRIMUM

DE BONIS ANIMÆ ET CORPORIS¹

63. Bona spiritualia seu animæ duplicis sunt generis: supernaturalia et naturalia. Supernaturalia quæ conducunt ad salutem æternam, uti gratia, sanctitas, virtutes, Sacramenta. Naturalia quæ referuntur ad ipsam naturam humanam ejusque perfectiones, uti usus rationis, ingenium, memoria, item scientiæ et artes.

Inter bona autem corporis hic præcipue numerantur *vita, membrorum integritas, virginitas, pudicitia ac castitas conjugalis*; de

¹ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 158.

² V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, nn. 660 et seqq.

quibus omnibus ad rerum complementum est in præsentiarum agendum, etsi non omnia restitutionis obligationem inducant.

64. Q. 1. Ad quid tenetur qui alium læsit in bonis supernaturalibus?

R. Qui alterum vi, fraude aut dolo læsit in bonis ordinis supernaturalis, v. g., illum inducendo ad peccatum, vel avocando a virtute, vel imbuendo falsa doctrina, tenetur ex justitia vim, fraudem et dolum auferre, eumque in pristinam libertatem restituere et omnia damna resarcire inde secuta; cum istorum fuerit causa positiva, efficax et injusta. Hinc qui prava libros propagarunt (incautos falsis doctrinis imbuentes), eos quantum possunt colligere tenentur, reprobare, anathematizare, ne ulterius damnum afferant¹.

An autem sic ad malum inducens, ex justitia teneatur remove non tantum causas lapsus, sed etiam efficere, ut seductus convertatur, multi probabiliter affirmant: secus non satis damnum pravæ dispositionis injuste causatum repararet. Sed alii volunt ad id teneri tantum ex charitate, non ex justitia; quia sicut qui ligavit Caium et sic impedivit, quominus iret ad templum, satisfacit, si eum solvat, nec tenetur ex justitia curare, ut eat ad templum; ita et hic: cum enim cesset vis et fraus, et alter sciat se deceptum, potest si velit ipse se a peccato expedire, sicque censetur alteri remittere obligationem se convertendi: quod si non agat, tunc id sibi tantum imputabitur.

65. Qui vero sine vi, fraude, aut dolo, sed mero consilio ac suasionem alium ad peccatum induxit, ex justitia ad nihil tenetur erga inductum; nam qui peccat non seductus vi, fraude aut dolo, peccat sciens ac volens: scienti autem atque volenti, ex juris adagio, non fit injuria: et nullus spiritualiter moritur, dicente Angelico², nisi propria voluntate pec-

¹ Egregium reliquit exemplum Fénelon, qui licet bona fide errorem docuerit, Brevi Innocentii XII damnanti suum librum (*Maximes des Saints*) non solum statim et ex toto corde adhæsit, laudabiliter se subjiciens; sed eundem librum solemniter reprobavit, diffusa exemplaria colligens. Utinam illum imitentur qui hisce nostris temporibus in fœdissimos errores impigerunt et eos ubique disseminarunt!

² 1, 2, q. 15, a. 8. — Diximus erga inductum; si enim ideo lædatur

cando. Sed tenetur ex charitate, quoad potest, conversionem seducti procurare; ipsa enim naturalis æquitas ex charitatis præcepto exigit, ut auctor mali illud reparare nitatur, suadendo saltem atque monendo. Hinc nemo non videt quanta sit obligatio corruptorum, qui alios ac præsertim juvenes incautos viam criminis edocent; cum difficile admodum sit ex eorum animis libidines deinceps propellere et extinguere.

66. Q. 2. Ad quid tenetur qui alium læsit in bonis naturalibus?

R. Qui alium læsit in bonis animæ naturalibus, iisdem subjacet obligationibus, quibus obnoxius est damnicator in bonis animæ supernaturalibus. Quapropter si quis alium veneno vel alio quovis medio efficaci privavit memoria, ingenio vel usu rationis, tenetur ex justitia reparare tum damnum personale, eum nempe a morbo curare quoad potest; tum omne damnum reale, quod inde secutum est, ut est amissio officii, lucri, etc. Item si quis officium vel conventionem suscepit alios edocendi artem, scientiam aut disciplinam aliquam, si munus tale suscepit absque sufficienti peritia, vel illud negligenter impleverit, non tantum pretium acceptum restituere tenebitur pro ratione suæ ignorantiae aut negligentiae; sed etiam damnum, quod intulit male docendo, reparare; ideo enim stipendium accipit, ut se utilem præbeat¹.

Corporis bona violantur per homicidium, mutilationem (vel aliud simile); item per stuprum et adulterium; sit ergo:

jus tertii, erga tertium utique adesset obligatio justitiæ, ut supra jam dictum est de alium impediendo a consecutione alicujus boni.

¹ Videant ergo quid supremo exactori sint responsuri *tum* illi, qui ad salebrosa officia non meritis propriis, sed aliorum pervenientes, non curant quid valeant humeri, bene vero quid velit ambitio; *tum* illi, qui vix uni officio sufficientes, at superbi vel avari plura suscipiant exsolvenda, sed omnibus deficient; et si desint laudatores, ipsi se apud suos inferiores, arrepta occasione, ad nauseam attollunt. O quam vera est sententia: *Non nocet, si omnibus te supponas; nocet autem plurimum, si vel uni te præponas! De Imitat. Christi, l. I, c. vii.*

Art. I. — De homicidio et mutilatione membrorum.

67. Q. 1. *Quid est homicidium, quotuplex et quale peccatum?*

R. ad 1 : Homicidium (sic dictum ab *hominis cæde*) defini potest : *Violenta occisio hominis facta ab homine*. Quæ enim fit a fera, proprie homicidium non dicitur, sed *pau-peries* in jure appellatur.

R. ad 2 : Homicidium aliud est casuale, aliud voluntarium, aliud qualificatum, aliud simplex. *Casuale* contingit præter hominis intentionem. — *Voluntarium* contingit ex ipsa hominis intentione, et dupliciter voluntarium esse potest : *directe*, cum quis data opera alium interimit : et *indirecte*, cum quis directe quidem alterius mortem non vult nec intendit; sed ponit ea, ex quibus potest prævidere mortem alterius secururam. — *Qualificatum* est quod speciales circumstantias habet adnexas : tale est homicidium *proditorium*, quod sub specie amicitiae; *insidiosum*, quod ex insidiis; *assassinium*, quod ab aliis mercede conductis; *latrocinium*, quod spoliis gratia patrat. Sed maxime venit cædes parentum, prolis, conjugis, principis ac personæ sacræ, quæ singularem qualificationem et atrocitatem involvit. Quod hisce circumstantiis non est vestitum, dicitur *homicidium simplex*.

R. ad 3 : Injusta hominis occisio vetita est illo Decalogi præcepto : *Non occides*. Est autem peccatum gravissimum *in Deum*, qui solus est mortis et vitæ dominus; *in rempublicam*, cum sua parte privetur; *in occisum*, cum ei bonum adimatur temporale maximum, irreparabile ac aliorum honorum fundamentum. Hinc jure omni punitur; *jure Canonico* lata est irregularitas; et in mandantes occidi Christianum, per assassinos tamen, excommunicatio ipso facto incurrenda; item depositio ab omni dignitate, officio et beneficio¹. Quæ

¹ C. *Pro humanis*, de hom. in 6. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 363. — Ferraris, *Biblioth.*, etc., v^o Assassinium, Grassator, Homicidium, Restitutio, art. 2.

tamen pœnæ probabilius non incurruntur ab ipsis assassinis, quia lex loquitur tantum de assassinis mandantibus, et eos occultantibus ac defendentibus; at pœnæ non sunt extendendæ de casu ad casum. Item amittitur localis immunitas, apud nos, si *culpabile* homicidium a majore annis 20 sit commissum, vel *atrox* a minori¹. — *Jure Diæcesano* est generatim reservatio, si agatur de homicidio directe voluntario sive per se sive per alium patrato. *Jure municipali* seu civili tandem fere ubique est ultimum supplicium.

68. Q. 2. *Quid sentiendum de homicidio casuali?*

R. Duplici modo contingere potest homicidium casuale : dando operam rei vel licitæ vel illicitæ. Utrumque sic resolvit Angelicus : *Secundum jura si aliquis det operam rei licitæ debitam diligentiam adhibens, et ex hoc homicidium sequatur, non incurrit homicidii reatum; si vero det operam rei illicitæ, vel etiam det operam rei licitæ, non adhibens diligentiam debitam, non evadit homicidii reatum, si ex ejus opere mors hominis consequatur*². Ubi animadvertendum ad homicidii imputationem non sufficere, quod opus sit illicitum per se; sed insuper requiri, quod sit præcise illicitum et vetitum relate ad homicidium. Ad hoc vero in foro saltem conscientiae, omissis diversis sententiis, dicimus :

1. Si opus sit quidem illicitum, sed minime de se periculosum, non imputabitur homicidium, si ex illo opere sequatur : uti si foemina, foetu ex crimine concepto, in ejus partu moriatur; quia cum effectus non necessario procedat a causa, non potest esse in prævisione; — 2. si opus illicitum quidem sit et simul etiam periculosum, sed ita raro, ut non soleat mors, nisi valde raro inde evenire, non erit imputandum homicidium, casu quo sequatur, si diligentia adhibeatur ad illud vitandum. Sic excusabitur ab homicidio Clericus, qui venationi sibi prohibitæ vacans hominem casu interficiat, modo diligentiam adhibuerit, ne homini mortem inferret : ratio quia res est resolvenda ex communiter contingentibus; — 3. si opus illud sit illicitum simul et tam frequenter peri-

¹ V. Alasia, *Commentaria*, etc., t. I : De ecclesiastica immunitate.

² 2, q. 64, a. 8. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 598.

culosum, ut ex eo communiter soleat mors evenire, tunc homicidium certe imputabitur, quæcumque ad illud vitandum diligentia adhibeatur; est enim omnino voluntarium in causa: ut si quis funda lapides in via publica projiciat.

69. Etiam notanda reservatio Synodi Novariensis sic concepta: *Suffocatio, imo et retentio infantis in lecto anno expleto minoris, ommissa cautione cunarum, vel alterius firmi repaguli* (pag. 520).

70. Q. 3. *Ad quid tenetur injustus occisor?*

R. Generatim loquendo injustus occisor tenetur compensare damna omnia realia in bonis fortunæ, si quæ ex ejus actione secuta sunt; fuit enim eorum causa injusta et efficax. Hinc compensare debet: — 1. expensas in medicinis peractas ad vulnus curandum; — 2. lucra, quæ ob occisionem cessaverint, non quidem in totum, ut si jam de facto ea fuissent acquisita (potuisset enim occisus multipliciter impediri): sed pro majori vel minori spe eadem acquirendi juxta viri prudentis æstimationem. Nihil vero tenetur restituere pro expensis funeris; cum ipsæ aliquando faciendæ essent: excipe si ob occasionem necis illatæ (v. g., extra patriam) oportuerit eas fieri majores; — 3. aliquas satisfactiones præstare pro anima occisi, si iste erat pro se probabiliter satisfactorius; bene enim tunc restitutio fieri potest in æquivalenti per orationes et eleemosynas¹.

Diximus *generatim loquendo*; nam claritatis gratia occisoris obligationes considerari possunt vel relate ad hæredes occisi; vel relate ad illius creditores; vel demum respectu alterius personæ, cui forte homicidium fuerit imputatum.

¹ Duplex est damnum, quod causat occisor: unum *naturale* seu *personale*, quod est ipsa amissio vitæ; alterum *temporale* seu *reale*, quod est amissio honorum fortunæ, quæ occisus, salvata vita, sperabat sibi compensanda. Primum occisor reparare non valet in æquivalenti; neque enim occisum resuscitare potest: unde est, quod de damno temporali præsens tantummodo instituitur quæstio. Porro communius docent, nihil esse deducendum pro labore, quem occisus ad lucrandum impendere debuisset; quia labor iste libenter et non tanquam pœna sustinetur. Sed excipiunt rationabiliter, si præsumatur, quod occisus libenti omnino animo aliquid daturus fuisset pro redemptione talis laboris, uti si ille esset arduus et onerosus. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 659.

71. Q. 4. *Ad quid tenetur injustus homicida erga hæredes occisi?*

R. Hæredibus necessariis, nempe patri, matri, uxori, liberis, aliisque ascendentibus et descendantibus¹, tenetur injustus homicida compensare damnum emergens et lucrum cessans, non solum quod cum occisi vita cessavit; sed etiam quod cessavit post ejus mortem, juxta tempus quo defunctus verisimiliter fuisset vitam suam acturus, attentata ejus ætate, valetudine aliisque circumstantiis: quia isti unam personam constituunt cum occiso, atque in illius jura succedunt. Non tamen damnum est compensandum per integrum omnino (nam, ut bene advertit S. Thomas, illud poterat multipliciter impediri); sed satis est, quod compensetur juxta spem judicio prudentis æstimandam. — Si tamen uxor post occisum maritum æque commode nubat, aut si quis ea occasione sponte ipsi succurrat, huic non est opus aliquid restituere; tum quia reipsa non fuit damnificata, tum quia occisor ideo tenetur, quia succedit in mariti obligationem qui eam alere debuisset; at maritus non tenetur alere, si aliunde ei sit provisum. Idem quoque est dicendum de filiis aliisque hæredibus necessariis.

Loquendo autem de aliis hæredibus, qui necessarii non sunt, nec unam cum occiso personam constituunt, ut sunt fratres, ceterique consanguinei, tenetur quidem homicida ipsis restituere tum damnum jam bonis occisi irrogatum per occisionem, tum lucrum quod amisit ipse vulneratus tempore quo vixit; nam moriendo transmisit ipsa lege ad illos (aliis supra memoratis hæredibus deficientibus) omnia sua jura proprie dicta. Sed non tenetur in nostra sententia restituere lucrum quod cessavit a tempore mortis; istud enim non erat

¹ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, nn. 651 et seqq. Hæredes in duplici sunt differentia: alii sunt *necessarii*, quos nempe testator non potest prætermittere, ut sunt ascendentes et descendentes; alii *non necessarii*, seu *liberi*, qui possunt prætermitti: succedunt tamen (hæredibus necessariis deficientibus) ab intestato, ut sunt fratres, ceterique consanguinei. Item huc veniunt ceteri, quos testator ex sola sua voluntate instituit. Est autem notandum, quod in præsentis quæstione uxor habetur ut hæres necessarius, etsi proprie non sit talis; quia vivens pertinet ad familiam mariti, et ideo necessarius ab eo sustinenda.

debitum reale cum defuncto ipso contractum, sed personale, quod fundatur in industria futura personæ occisæ; in illud ergo nullum ipsis competit jus, cum non censeantur una persona cum defuncto. — Item probabilius ex Concina, Fillucio, Lessio, Lugo, Salmanticensibus, etc., neque tenetur iis restituere ea, quæ occisus si viveret, erat probabiliter daturus, licet homicida hæc damna præviderit; quia semper remote, et per accidens sequeretur illud damnum, cum directe non intendatur.

72. Quid (dices) si læsus omnia ante mortem lædenti remisit? Si remisit dumtaxat injuriam (ut plurimum fieri solet), adhuc viget obligatio compensandi damna; nam hæc duo non sunt necessario connexa, injuriam dimittere, pacem concedere, et condonare damna: primum præcipit charitas; secundum pietas aliquando prohibet, ut si læsus relinquat indigentes propinquos¹. Quod si læsus revera remisit omnia damna inde obvenientia, lædens ad nihil tenetur erga hæredes; isti enim quidquid acquirunt, non acquirunt, nisi per ipsam voluntatem defuncti.

Nec dicas patrem teneri alere uxorem et filios, ideo saltem condonationem restitutionis quoad illos invalidam esse. Etenim pater ex pietate tantum, non ex justitia alere tenetur familiam suam; sicut enim si pater ante mortem omnia sua bona dissipat, ita ut nihil supersit ad familiam alendam, valide dissipat, etsi illicite; ita valide quoque remittit occisori obligationem restituendi, quamvis illicite. Alasia.

73. Q. 5. Quid de creditoribus, si ex homicidio fuerint damnificati?

R. Alii cum Laymano semper obligant injustum homicidam ad restituendum creditoribus occisi, quia creditores jus habebant in debitorem, et eo per iniquam mortem expoliati sunt: qui ergo est causa mortis, ipse est causa damni. Alii cum Sanchez eum obligant tantum casu, quo lædens damnum creditorum præviderit; quia tunc damnum est directe volitum. Verum Billuart, Lessius, Salmanticenses, Sylvius et Viva

¹ Neque etiam resarciuntur damna per mortem lædenti; hæc enim datur ad solam publicæ justitiæ satisfactionem. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, nn. 650 et 705.

probabilius docent homicidam ad nihil teneri erga creditores occisi, quamvis ipsorum damna præviderit, modo tamen ea non intenderit: tunc enim eorum damna censentur evenisse per accidens: nam creditores jus quidem habent in personam debitoris, ut de illius industria solutionem obtineant; sed nullum habent jus in actiones, quæ nonnisi mediate et præter intentionem sunt damnificativæ. Adde: in ipso foro externo nunquam datur actio creditoribus occisi contra homicidam, sed tantummodo hæredibus; at perpetua fori externi praxis legitima est juris naturalis interpretatio¹.

Diximus modo tamen ea (damna) non intenderit; qui enim hominem interficit animo nocendi directe creditoribus vel aliis, recte dicunt communius et probabilius cum Concina, ipsum peccare contra justitiam erga illos; cum unusquisque jus habeat, ne vi vel fraude impediatur a consecutione justi boni. Tunc scilicet homicida opere suo injusto, externo et efficaci lædit creditores, et ideo tenetur eisdem restituere.

74. Q. 6. Quid si homicidium imputetur innocenti?

R. Vel hoc homicida non prævidit, vel ipse revera prævidit.

Si 1, ad nihil tenetur erga innocentem si damnetur; nam damnum pendet ab aliorum judicio, quod oritur ex diversis rerum vel personarum vel loci vel temporis circumstantiis. Si 2, Croix, Lessius, Lopez, Sanchez, Sotus, etc., probabilius docent occisorem adhuc ad nihil teneri: semper enim verum est, non censi alteri injuriosam actionem illam, ex qua provenit quidem damnum; sed non per se, bene vero ex errore aliorum, licet error iste prævideatur. Hoc nempe homicidium est causa occasionalis imputationis; non vero efficiens causa damni, in quod proxime et directe non influit.

Quid (addes) si talis error non solum prævideatur, sed

¹ Idem affirmandum de iis, quos forte occisus alebat bonis suis, etiamsi horum quoque damnum homicida præviderit, modo non intenderit; eadem enim semper ratio currit, nempe pauper nullum commutativæ justitiæ jus habet, ut ego non occidam ejus benefactorem. Unde tunc cum neque directe ejus læsionem intendam, neque mea actio directe in eam influat, ea læsio nonnisi uti accessoria ex homicidio sequitur. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, nn. 655 et seqq.

etiam intendatur? Lugo affirmat tunc adesse obligationem restitutionis in homicida; quia licet ejus actio sit causa remota imputationis, ejus tamen prava intentio nocendi efficit, ut sit causa moralis illius damni. Verum adhuc probabilius putamus cum Croix, Lessio, Sanchez, etc., etiam in hoc casu homicidam nulla restitutionis obligatione teneri; nam quotiescumque actio ex se, vel ex suis circumstantiis non causat proxime et immediate imputationem, intentio prava juxta doctrinam communiorem non efficit ut sit injustum illud opus, quod de se externe et graviter non est injustum respectu tertii. Nempe imputatio homicidii in talem personam non necessario sequitur, adeo ut homicida esse non possit persona alia; illa ergo imputatio cum tali homicidio patrato non nisi remote et per accidens jungitur. Sane tota imputatio pendet ex judicio aliorum putantium ob extrinsecas ac labiles conjecturas ipsum fuisse homicidam: unde si damnum evenit, est remote et per accidens. Excipe si ideo præcise quid ipse faciat, unde alii naturaliter id colligant: v. g., si vestibus alterius indutus occidas.

Dices: *Sicut si quis occidens hominem, ut noceat fratribus, aut aliis quibus homo ille beneficiebat, licet ex liberalitate, sed ideo ut non amplius beneficiat, tenetur, eis damnum restituere; sic etiam tenetur qui alium occidit, ut alteri homicidium imputetur.* R. Casus differt; nam ibi damnum fratrum aut aliorum per se necessario et proxime est conjunctum cum morte benefactoris; at in casu præsentis damnum ejus cui imputatur homicidium, non est necessario per se et immediate conjunctum cum morte occisi, sed remote et mere per accidens; cum proprie pendeat ex judicio aliorum putantium ob extrinsecas conjecturas, ipsum fuisse homicidam. Unde hic homicidium est tantum occasio imputationis; non vero causa, quia non influit proxime et directe⁴.

Et ex his resolvitur illa quæstio an scilicet qui militiæ cum sint *conscripti*, se impotentes reddunt mutilatione, vel mendaciis aut fraudibus magistratus decipiunt, et sic alii in ipsorum locum quærentur, teneantur istis restituere? Videtur probabiliter negandum: licet enim peccent tum in seipsos se mutilando sine causa, tum contra justitiam legalem gubernio non obediendo, ac ideo gravissime puniantur (lege civili) non tamen videntur teneri ad restitutionem, quia non efficaciter

⁴ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 656.

influunt in alios vocandos, sed solum in se eximendos; decepto enim directe ac per se non inducit magistratus ad alios adscribendos. Neque si deprehendantur, ideo in ipsorum loco appellati dimittuntur, vel aliqua compensatio imponitur illis tribuenda⁴. Aliter esset, si vel medicos vel magistratus corrumpent, ut ab eis invalidi declarentur; tunc certe tenerentur ad restitutionem.

75 Q. 7. *An liceat occidere facinorosos bono publico noxiis?*

R. Erat Waldensium doctrina, Reipublicæ non licere malefactores occidere: hanc moderni nonnulli, duce Beccaria, secuti sunt, qui sub mentito sanæ philanthropiæ prætextu, clamitant mortis pœnam bono societatis non esse necessariam, imo iniquam, ideoque non licere. Verum homines facinorosos publica auctoritate occidere fas esse demonstramus: 1. Ex veteri Testamento: *Maleficos non patieris vivere*, ait Dominus: *qui immolat Diis, occidetur*²; — 2. ex novo: *Qui in gladio occiderit, legimus in Apocalypsi, oportet eum gladio occidi*³; — 3. ex Jure Canonico, ubi dicitur non imputandum fidelibus, *qui ex officio aut tormenta exercent aut capitalem sententiam ferunt*⁴. Item ex Jure civili⁵; — 4. ex

⁴ Hanc quæstionem sic resolvit Bouvier: « Qui ex industria fingunt infirmitates, aut eas graviore faciant, non statim damnandi sunt ad restitutionem; nam, 1° raro decipiunt realiter membra consilii *revisionis*; 2° sæpe sunt in bona fide, et moniti ad restitutionem determinari non possent; 3° contendi potest, juxta plures, eos contra justitiam commutativam non peccare: quia, seipsos solvendo per mendacia, non positive ac efficaciter inducunt magistratus ad alios in militiam adscribendos, non aliorum malum intendunt, sed tantum suam liberationem. Hæc posterior ratio quadam probabilitate non caret et inservire potest ad mitiorem decisionem imponendam, quando non alia suppetit via, nec amplius obtineri potest. — Nos autem, principiis strictis inherendo, arbitramur quod qui fraude et mendacio decipiunt magistratus, vel pecunia aut aliis viis iniquis eos corrumpunt, et obtinent ut contra legum justarum dispositiones, a militandi necessitate liberentur, atque alii pro seipsis appellentur, contra justitiam peccant; certum est enim alios juvenes jus strictum habere, ut sic non decipiantur nec corrumpantur magistratus. Ergo, etc. Defectu juvenum sic exemptorum eorumve parentum, qui injustam hujusmodi exemptionem obtinuerunt, totum damnum hinc illatum reparare debent magistratus corrupti, secundum regulas... pro cooperantibus ad actionem damnificativam. »

² Exod. xxii. — ³ Cap. xiii.

⁴ *Decr.*, pars II^a, causa xxxiii, q. 4, can. xlv.
L. VI *De offic. procons.*

universali gentium consensu, siquidem penes omnes populos majora crimina pœna mortis mulctari consueverunt ac consuescunt; — 5. ex ratione : nam pars noxia toti communitati licite abscindi potest ob conservationem totius, quum pars sit propter totum; sed quilibet homo est pars communitatis : ergo si communitati sit noxius, poterit licite occidi, ut bonum commune conservetur. Adde : nihil magis facinorosos avertit a criminibus, quam metus mortis; ergo si efficaciter societas vult suo bono providere, hoc remedio necessario uti debet.

Quod autem scelesti magis terrerentur, si scirent se perpetuo damnandos ad durissima, falsum est : « Les faits parlent ici avec une trop grande évidence, car combien n'y a-t-il pas de condamnés à mort qui demandent comme une grâce la commutation de leur peine aux travaux forcés ! La raison est claire : celui qui vit peut espérer sa grâce de mille manières; il pense à la fuite, à une révolution; il espère un adoucissement et un profit par son travail. Ensuite que sont les galères pour la plus grande partie des galériens ? Entraînés souvent au crime par la misère, ils ont un nom déjà infâme par mille scélératesses, des bras endurcis au travail, et une vie déjà habituée aux fatigues¹. »

Diximus *publica auctoritate*; ait enim Doctor Angelicus : *Occidere malefactorem licitum est in quantum ordinatur ad salutem totius communitatis; et ideo ad illum solum pertinet, cui committitur cura communitatis conservandæ*². Nominem autem *publicæ auctoritatis*, non quæcumque intelligitur; sed quæ societati politicæ completæ nulli subordinatæ præest, ut Rex in Regno; nam supremum jus non nisi supremæ auctoritati convenit. Hinc qui præsent aliis communitatibus etsi numerosis, sibi subjectos corrigere possunt pœnis ordinariis præservativis; non tamen pure vindicativis atque exterminantibus. Quamquam ipsa suprema auctoritas ordinem justitiam servare debet; cum agatur de re gravissima ipsi a Deo communicata ob solam necessitatem : hinc non potest lex facultatem tribuere marito, ut uxorem in adulterio com-

¹ Taparelli, *Saggio teoretico*, ecc., § 837, ecc. — ² 2, 2, q. 64, a. 5.

prehensam occidat; tum quia ex juris regula : *Non est singulis concedendum, quod per magistratum publice potest impediri*; tum quia nisi urgeat gravis necessitas, nemo est inauditus damnandus, aut impœnitens occidendus. Unde damnata est ab Alexandro VII hæc n. 19 propositio : *Non peccat maritus occidens propria auctoritate uxorem in adulterio deprehensam*. Non tamen negandum hanc occisionem remissius puniri; quia hæc plerumque censetur committi ob vehementem iræ motum, qui voluntarium minuit ac suo veluti impetu hominem aliquatenus vincit (H).

Dicta de homicidio, cum proportionem intelligenda sunt de injusta mutilatione ac vulnere, de qua agit etiam Codex pœnalis. Ad homicidium pertinent etiam *bellum, suicidium, duellum, abortus* atque *aggressoris occisio*.

§ I. — De bello¹.

76. Q. 1. Quid est bellum et an licitum?

R. ad 1 : Bellum definitur *congressio vi et armis inter Principes, vel Respublicas superiorem minime agnoscentes* : ex quo patet discrimen belli a rebellionem, seditionem et duello. — Duplex est bellum : aliud *defensivum* ad propulsandam injuriam; aliud *offensivum* ad obtinendam satisfactionem pro injuria.

R. ad 2 : Bellum est licitum, si justæ adsint conditiones : nonne Abraham in Lege naturæ bellum gessit, et ei a bello redeunti benedixit Melchisedech Sacerdos Dei? Nonne in Lege scripta Deus ipse bellum probavit? Nonne Christus in Lege nova laudavit Centurionem, qui erat militiæ addictus²? Adde :

¹ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, nn. 404 et seqq. Bellum sic dictum est vel per *antiphrasim*, quia nihil habet belli seu amœni; vel a *bellua*, quia uti immanis bellua homines devorat; vel potius a Belo rege Assyriorum (quem Genesis appellat Nemrod), qui primus ferreum gladium ad finium suorum defensionem invexit. — V. Christianus Lupus, t. XI, *De antiqua disciplina christianæ militiæ*.

² Gen. xiv; Exod. xvii et Math. viii. — V. Taparelli, *Saggio*, ecc., §§ 1317 et seqq. — *Civ. Cattolica*, ser. IV, t. VII : *La tregua di Dio e la pace fl-lantropica*. — Ferraris, *Bibl.*, etc., vº Tregua.

tenetur procul dubio Princeps subditorum suorum vitam atque substantias tueri ac Regni jura curare; atqui id sæpe non potest peragere, nisi bellum gerendo; cum altiora desint tribunalia, ad quæ recurrere queat: nec ita facile ac semper aliis Principibus quæstionem remittere valeat. Conditiones sunt:

1. Ut geratur auctoritate nullum agnoscentis Superiorem: privatus enim ad propulsandam injuriam in promptu habet judicia.

2. Ut adsit causa justa et gravis, v. g., necessitas boni communis vel quietis publicæ conservandæ, coercitio perduellium, defensio innocentium, etc.; cum enim e bello tot mala et corpori et animæ proveniant, illud non nisi in extremis tentandum est: unde Augustinus relatus in jure ait: *Pacem debet habere voluntas, bellum necessitas*¹. Qui propterea bellum injustum indicunt, tenentur in solidum de damno per exercitum illato, cum sint causæ principales. Milites autem in bello evidenter injusto tenentur singuli de damnis quæ per actionem privatam (id est non qua milites) privatis intulerint; et singuli pro rata de damnis a toto exercitu illatis, et unus etiam in defectu alterius; cum omnes agant simul conspirando; nisi forte ex gravi metu ad belligerandum coacti fuerint.

3. Ut recta habeatur intentio, id est non odium, non amor partium, non invidia vel inanis gloriæ cupiditas imperium dilatandi.

Si adsint duæ priores conditiones, et desit tertia, ex bello non oritur obligatio restitutionis, quia adest causa, licet deficiat in modo.

77. Q. 2. *Quænam speciales obligationes Principum, Ducum quoad milites, et quæ obligationes ipsorum militum?*

R. ad 1: Principes et Duces tenentur sub gravi curare, ut milites præcepta Dei, atque Ecclesiæ (quoad potest) obser-

¹ Ideo etiam quia sine maximis expensis bellum sustineri non potest; quare ultra modum gravandi sunt subditi. Hac in re celebris est Bulla Clericis laicos Bonitacii VIII. anno 1296, et alia *Ineffabilis*, ubi excommunicantur qui ideo Clericos et Ecclesiæ bona taxa gravant, ut erat in usu et adhuc est.

vent: sunt enim sub eorum tutela ac cura: neque qua milites desinunt esse christiani: ideo et commodum et Sacerdotes ad id necessarios illis adsignare debent.

Item omnimode præcavere, ne populis scandalo sint vel damno; ideo debent illis stipendia persolvere, alioquin tenerentur ipsi compensare damna et militibus, et etiam aliis, qui a militibus damna acceperunt; cum horum omnium tunc sint causa injusta et efficaciter movens.

Qua in re dicimus: peccant duces, tribuni, centuriones aliique officiales et tenentur ad restitutionem: 1. si pauciores habeant milites, quam exhibent in stipendiorum solutione, ut cum a commissariis lustrantur copiæ, ipsi non milites sub habitu militari vel bis eundem militem præsentent; 2. quando commeatus curæ præfecti dant militibus cibum vel potum corruptum, ex quo morbi oriuntur; 3. quando in transitu per regiones accipiunt pecunias a variis pagis, ne hic vel illic pernocent: vel quando uni militi dant plures sygraphas ad domos diversas: vel stipendium militibus debitum subtrahunt, et permittunt, ut isti ab innocentibus extorqueant; nam tunc ipsi ad hoc ansam darent.

R. ad 2: Milites in tria maxime peccata impingunt, a quibus fortiter arcendi sunt: in *luxuriam*, tanquam gens militaris nata sit ad carnis petulantiam; in *blasphemias*, quasi non sit virilis animi qui sine imprecatione loquitur; in *furta*, quasi omnia liceant arma ferentibus. Hac in re contra justitiam peccant et tenentur ad restitutionem milites, ut ait Gousset¹: « 1° Lorsque, sous prétexte que leur paye n'est pas suffisante, ils cherchent à se dédommager sur les citoyens, en prenant le bien d'autrui; ils n'ont aucun droit sur les biens des particuliers, qui payent à l'État ce qui est nécessaire pour l'entretien des troupes; 2° lorsque, étant logés chez les bourgeois, ils emploient la violence ou les menaces pour se faire donner plus qu'il ne leur est dû; 3° lorsqu'ils vendent les armes ou autres choses qu'ils tiennent du gouvernement, et dont ils n'ont que l'usage; 4° lorsque, de leur autorité privée, ils prennent des chevaux ou des voitures aux

¹ *Theol. Mor.*, t. I, n. 1005.

particuliers pour conduire leurs bagages : quand les troupes ont besoin de voitures pour leurs bagages, elles peuvent les demander sur la réquisition du chef qui les commande; mais on doit, à cet égard, se conformer aux réglemens; 5e lorsque, par une négligence gravement coupable ou par lâcheté, ils laissent faire à l'ennemi des incursions dans le pays, et causer des dommages aux particuliers. »

78. Quid agere debent milites dubitantes de justitia belli?

R. Vel agitur de militibus subditis ei qui bellum indixit; vel de non subditis, qui nempe sponte alieno principi ad bellandum sese offerunt, quin ullum contractum inierint; vel agitur de militibus ab alieno principe conductis, inito contractu ac pacta mercede.

Si 1, tenentur illico milites obedire principi jubenti, donec de belli injustitia certi sint; subditi enim debent obedire suis superioribus ubi peccatum non est certum. Dein in proposito casu bellum præsumere debent justum, nec tenentur inquirere de ejus justitia (quamdiu nulla vehemens suspicio occurrit in contrarium); nam certum est et possidet jus superioris; *ita ut*, dicente Augustino, *fortasse reum regem faciat iniquitas imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo serviendi*¹. Hac ratione carnifex mercede conductus ad justitiam ex officio exequendam, latam a judice sententiam juste exequitur, etsi de ejus justitia dubitet : ad ipsum enim non spectat discutere; sed in dubio tenetur parere legitimæ auctoritati, cui se obstrinxit.

Si 2, voluntarii nequeunt militiæ nomen dare, nisi prius certi de belli justitia; cum enim agatur de damno tertii gravissimo, bonorum videlicet et vitæ, nequeunt illud inferre, antequam constet de justitia rei, cum aliunde nulla cogat et excuset necessitas obediendi.

Si 3, vel jam illi milites erant conducti ante bellum indictum, et idem dicendum ac de subditis; nam conductione subditi facti sunt. Vel post, et valet quod de non subditis dictum est; nam antequam quis ad aliquod opus manum admoveat, aut aliquo officio voluntarie mancipetur, oportet ut de illius honestate et justitia sit securus.

¹ Lib. XXII, *Contra Faustum*, c. LXXV.

79. Miles autem intelligens a viro prudenti bellum, in quo est, esse certo injustum, non potest absolvi, nisi velit quam primum potest, curare dimissionem; cum non liceat cooperari in malo cognito, manifesto et gravissimo; nam tot vitas obruncat. Interim tamen, ait Sporer, *quandiu ex bello sine gravi incommodo et periculo recedere nequeunt; aut a principe subditi in bello manifeste injusto coguntur bellare, excusantur quidem a culpa, et præstare tenentur quæ juste præstari possunt, ut vigiliis servare, stationem tenere, fodere, etc.; abstinere autem debent, quantum sine periculo æquali possunt, ab omni injusto damno ex injustitia belli proveniente, v. g. occisione, incendio, spoliatione, explodendo in aera; ita nimirum, ut totam partem defensivam sui principis teneant, non autem offensivam*¹.

80. Quid (addes) de militibus qui castra deserunt? Tenentur desertores sub gravi ad castra redire ex obedientia, seu egali justitia (imo si a Principe stipendio conducti sunt et contractu, ad id tenentur etiam ex justitia commutativa). Excipe nisi bellum sit injustum, vel si media necessaria ad vitam, ad salutem non haberent, vel si redeundo gravissimis pœnis essent plectendi; nemo enim videtur ultro teneri iisdem se subjicere.

Qui vero se locaverunt pro aliis, et dein militiam sine causa deseruerunt, tenentur insuper pretium acceptum restituere ei, a quo acceperunt; quia illud non fuit ipsis tributum, nisi sub onere militiæ.

81. Quid de illis, qui militiæ se subtrahunt exemptionem sine veris causis obtinendo? Qui pecunia, seductione aut protectione magistratus vel medicos corrumpunt, ad restitutionem tenentur, si non uti damnificatores, saltem simul cum corruptis, ut injustiæ cooperatores; nam morali efficacia movent et directe publicos officiales ad inferendum damnum alteri, ei videlicet qui in eorum loco ad militiam vocatus fuit. Qui vero mendaciis, fraudibus, se mutilando, magistratus decipiunt et legem, an obligentur ad restitutionem, disputant : alii affirmant, quia juvenes exempti jus strictum habent, ne talia media in ipsorum præjudicium adhibeantur, cum ideo ipsi teneantur militare. Alii vero negant teneri sic

¹ Plura vid. *De cooperatione*.